

Світлана Педченко, Світлана Галаур

**БЕЗМЕЖНА ШИРОЧІНЬ ДУШІ Й ТАЛАНТУ
В «ПОЛУДНЕВИХ НОТАТКАХ»
ПРОФЕСОРА М. І. СТЕПАНЕНКА**

Рецензія на книгу: *Степаненко М. І. Думки вголос і про себе / М. І. Степаненко. –
Полтава : ПП Шевченко Р. В., 2013. – 412 с.*

Набуток творчої людини, а особливо зусібч надарованого Божою милістю науковця-лінгвоукраїніста, часто хочеться порівняти з вишитим рушником, у якому сплелося різнобарв'я композиційних елементів, що формують довершений, нерозривний у своїй єдності орнамент – вислід невтомної щоденної праці над словом, іноді «аж задуже виснажливої, але неодмінно з

присмаком радості й утіхи». Оспіваний і освячений народним духом прямокутний шмат ляного полотна, суціль зітканий із невичерпних думок, ідей, сподівань, – не лише майстерне творіння золотих рук автора, а й скарбниця його глибоких за змістом та вишуканих за формою розмислів про перебуле, пережите, наболіле, прочитане й побачене, духовний посил сучас-

никам – побратимам-ученим, педагогам, громадським діячам, студентам, урешті-решт, усім шанувальникам українського слова й культури.

Направду, мало не щодень упевнюємося в тому, що неординарні наукові видання магнетично притягують до себе читача, збудують його розум і чуття, не залишають байдужим від першої до останньої сторінки. Саме до праць такого високого ґатунку належить рецензована монографія одного з найяскравіших представників численної когорти сучасних мовознавців Миколи Івановича Степаненка «Думки вголос і про себе», у якій органічно сплелися в нерозривну сув'язь об'єднані у вісім розділів розвідки, що репрезентують публіцистичні, мовознавчі, літературознавчі роздуми вченого. У них він відгукується, повторимо вслід за автором, «про творчість митців-краян, намагається правдиво й шанобливо виписати життєві терни багатьох знаних сучасників – учених, педагогів, громадських діячів, дати оцінку низці новітніх лінгвістичних праць, торкається гострих і наболілих мовних питань сьогодення, уже традиційно скеровує своє дослідницьке перо до постаті й багатой творчої спадщини Олеся Гончара». Навдивовижу різноманітні, ба навіть непок'єднані на перший погляд площини наукової творчості, занурені в єдино можливу для Миколи Івановича царину буття – любов до трьох світів – мови, людини й України. Таке магістральне зосередження довкруг згаданого «триптиха» пронизує всю монографію загалом і кожен її розділ зокрібно, забезпечуючи цим самим оригінальність і неповторність зітканого автором «рушника», символічність його витонченого орнаменту та яскравість і самобутність філігранно мережаних кольорів.

У перших двох розділах – «Слово про творчий набуток митців» і «Слово шани» – Микола Іванович із притаманним йому правдолюбством, щирістю, непідробним теплом і сердечністю виписує вмілою рукою художника портрети відомих і близьких йому по духу людей, сущих нині й тих, чия творча зоря застигла на півслові у ві-

чності, – Петра Ротача, Володимира Ковпака, Віктора Капелюхи, Наталії Баклай, Анатолія Мойсієнка, Інни Снарської, Галини Вовченко, Лесі Степовички, Ірини Прокопенко, Ярослави Городницької та Світлани Калашник, Петра Кононенка, Івана Огієнка, Валентини Гончар, Павла Гриценка, Любові Мацько, Катерини Городенської, Олександра Тарасенка, Тетяни Байбари, Олександр Савченко, Андрія Каришина, Григорія Левченка, Тетяни Балагури, Галини Білик, Віктора Пушкіна. З-поміж них видатні учені-мовознавці, літературознавці, публіцисти, поети, прозаїки, лексикографи, педагоги, краєзнавці, історики, громадські діячі – усі ті, хто, добре засвоївши «материнські уроки», сягнули «найзнаковіших вершин високого мистецтва», невтомною працею засвітили «своє ім'я на українському духовному овиді» й ревно служать «Слову, яким ми, українці, шукаємо і спітаємо в міцний вузол Свою Історію».

Освітлений любов'ю до українства, автор рецензованої праці намагається вияскравити стежу кожного митця, без найменшої краплі запопадливості правдиво закримітити й вивідати найприкметніші ознаки їхніх творчих спадків, людських якостей. Передмови до енциклопедичних, поетичних, прозових, краєзнавчих видань – вірець довершеного комплексного філологічного аналізу, занурення у творчу роботу майстрів художнього слова, свідчення неосяжного обширу наукових інтересів професора М. І. Степаненка, безмежжя його мовознавчого таланту. Слова шани – неповторні за змістом і неперевершені за стилем дружні апелятиви, не стільки адресовані ювілярам, скільки спроектовані на сучасника, головню на формування його соціокультурного середовища. Усі розвідки читаємо на одному подихові, відкриваючи для себе всесвіт непересічних Людей, до яких прихилилися душа й перо автора, занурюємося в їхнє професійне, творче, особисте життя, пишаємося перемогами, гордимось звитягами, пірнаємо з головою в ріку українолюбства, щедро причащаємося самобутнім українським словом.

і надихають на повсякчасну працю над собою. Професор Степаненко – невтомний самотній педагог, який володіє даром переконання, щедро ділиться таємною своїх енциклопедичних знань, неосяжним безмежжям досвіду, відкриває учням двері у світ філологічної науки та наполегливо й толерантно допомагає долати лінгвістичні труднощі, «дороговказ, за яким звіряємо власні діяння».

Низка інтерв'ю з Миколою Івановичем Степаненком про сучасні соціолінгвальні проблеми стала канвою для розділу «Журналістські діалоги», який, немає сумніву, заторкне небайдужі струни душі широких кіл уболівальників за материнську мову. Читач смакуватиме кожне відшліфоване слово професора, неодмінно потрапить у полон вишуканої української мови, яка вабить до себе, магічно заворожує і... уже ніколи не випустить зі своїх тенет. Діалоги вимальовують образ великого достойника рідної землі, обтяженого «знеціненням, знебарвленням, знекологориченням» українським словом. Багатовекторність інтересів, глибока обізнаність у культурно-мистецькому, політичному житті країни, наснаженість енергетикою малої батьківщини щоденно порушують внутрішній спокій Миколи Івановича, змушують шукати причини неповнокровного утвердження української мови в державотворчому процесі, зосереджувати увагу на питанні реформування норм української мови: з одного боку, на поверненні незаконно відібраних правописних традицій, вилучених з ужитку фонетичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних й інших альтернативних та безальтернативних норм, а з іншого – на потребі уніфікації українського правопису, оновлення його. Учений болісно констатує той факт, що українська мова в Україні втрачає свої найважливіші функції – комунікативну й інтегративну, перетворюється на «політичний жупел». На його думку, украї важливо ухвалити Закон про державну мову, який би чітко окреслив її статус, закріпив за нею повноваження. Найбільшим щастям для професора було б, якби українське слово запанувало на всьому медійному просторі, а українськість починалася з державного службовця, володіння ним мовою титульної нації.

Найбагатшим орнаментом «рушника» є науковий здобуток Миколи Івановича. Чи не тому символічно розділ «Лінгвістичні роздуми» є найпотужнішим у книзі. Він сконцентрував у собі взірці одного з найважливіших жанрів наукової комунікації й має бути високо поцінований. Рецензії професора на монографії, дисертації сучасних українських учених – справжній скарб наукової діалогічності, принципності, інтелігентності, моральної відповідальності людини-фахівця. Зацікавленість професора М. І. Степаненка широким колом мовознавчих

проблем, лінгвосинергетичність його мислення не викликають жодного сумніву в постульованих у рецензованих працях твердженнях, достовірності ретельно виконаних досліджень, прямуванні їх у перспективне русло. Усебічно характеризуючи роботи, визначаючи їхнє достойне місце в сучасному лінгвістичному просторі, Микола Іванович не скупий на похвали. Професор підтримує фундаментальні й корисні розвідки, оригінальні за ідеєю та її втіленням, що заповнюють мовознавчі лакуни, розв'язують самодостатні глобальні проблеми, продуктивно інтегрують результати студіювань попередників. М. І. Степаненко виявляє щире захоплення талановитими, розумними дослідниками, підтримує їхню сумлінність, експериментальність, новаторство, дар «одночасно тримати на оці кілька аспектів», багаторічні спостереження над мовним матеріалом, високий ступінь авторського внеску в наукові теорії. Заслуговує всілякої підтримки рецензента й кропітка робота над композиційною виструнченістю праць відповідно до прийнятих у них концепцій.

Позитивно оцінюючи монографії, дисертації, Микола Іванович Степаненко вказує на «білі плями» в них, висловлює і деякі зауваження. Як толерантний опонент, готовий до дискусій, жодною мірою не применшує здобутків авторів. Побажання рецензента – це «лишень суб'єктивні доважки до виконаного на належному рівні дослідження» (с. 169), «не докір ученому», «а стимул до подальшої сумлінної і скрупульозної роботи» (с. 173), «робочі проекти для подальшої наукової діяльності» (с. 184).

«Лінгвістичні роздуми» виявляють ще одну чесноту автора – власний науковий почерк. Зрештою, цей факт може послужити народженню окремої, значної за обсягом розвідки. Скажемо лишень, що Микола Іванович робить сміливий виклик Ньютонові та його наступникам, відкидає аскетичні традиції наукового викладу, вводить у свій текст емоційні елементи, зменшуючи цим самим для свого реципієнта інтерактивну дистанцію. Так, науковець-лінгвіст для Миколи Івановича – це конгломерат мовного і водночас духовного універсуму. Автори рецензованих розвідок постають «прекрасними людьми», що дають відповідь «на наболілі в Україні питання», осмислюють «соціально-політичні умови, за яких відбувається комунікація», а їхні праці стануть у нагоді «поціновувачам й зберігачам українського поетичного слова», тим, «хто відчуває його внутрішню глибину, тонкі порухи, невичерпні художні можливості». Справжньою новацією є експліцитний вияв суб'єктивного ставлення рецензента на зразок «закрадається мимоволі й ще один сумнів» (с. 208), «це не її вина [дослідниці – авт.], це реальність, змінити яку поки що нікому не під силу» (с. 215), «зу-

пинимосся ще на одній вельми значливій деталі» (с. 218), «подані вище «але» доточує ще одне» (с. 241), «відшукати родзинку тут немає ані найменшої змоги» (с. 248) тощо.

Зміст сьомого розділу повністю віддзеркалений у його назві – «Гордість за рідний край і славних земляків». Заглиблюємося в словомереживо думок, почуттів, сподівань патріотакраянина, що відчуває міцний і щедрий ґрунт полтавської землі. Зберегти древо національної духовності, котре вибухнуло «силою та широтою крони, далеко простягає міцне гілля» (с. 250) і стане нащадкам духовним орієнтиром, – надзавдання для автора. Довідуємося про намір Миколи Івановича створити енциклопедичний довідник, подати «найістотніші відомості про літературно-мистецькі будні й свята сучасної Полтавщини, яка гідно пошанувала письменників, педагогів, учених, державних, церковних діячів насамперед тим, що заснувала премії різних рівнів». Автор чітко викристалізовує статус цих престижних і цінних нагород, з гордістю випикує соковиті грона їхніх лауреатів. Рясно вродило в полтавському краї на таланти, а тому й на обласні, районні, міські літературно-мистецькі, журналістські, видавничі, освітянські та інші премії. Автора повсякчас тішить думка про вияскравлення нових імен, а серце переймається тим, щоб важливих віншувальних процедур були удостоєні лише гідні великої пам'яті особистості.

Захоплений подвижниками свого краю і світочами людства, М. І. Степаненко звертається до постаті Євгена Гребінки, високо оцінює його заслуги у формуванні української національної літературної мови не на вузьколокальній, а на загальнонародній основі, у сприянні першого видання Кобзаря, у дистанціюванні української мови від сміхової культури. Автор заглиблюється в окремі сюжетні розповіді гребінківського епістолярію й відкриває перед читачем неоднозначну мовну постать письменника.

Розділ про крайня употужнює згадка про Полтавський літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка. Для автора це храм культури зі славними інтелектуальними традиціями: культом одуховнених дійств, науково-пошуковою діяльністю. Професор Степаненко щиро захоплюється понадп'ятдесятилітнім виданням наукових записок музею, по вінця наповнених літературознавчими, мовознавчими, краєзнавчими працями, уперше оприлюдненими листами В. Г. Короленка до сестер Друкарт та Зінаїди Едлін, запискою художника Іллі Рєпіна, газетними матеріалами з короленківського архіву, виявляє безмежну радість від підготовки другого випуску «Наукових записок», збагачення царини короленківства доробком невтомних дослідників «невичерпної, чистої й чесної духовної криниці Володимира Короленка».

«Ретельно зібрані й убгані в три солідні томи щоденникові записи» Олеся Гончара викликали широкий розголос поміж різних верств нашого суспільства. Зрозуміло, що ця «мудра книга», за якою «можна звіряти давніші правдиві епізоди, а то й цілі періоди історії», зацікавила й Миколу Івановича. Розділ «Гончаріана» – свідчення скрупульозного прочитання діарійних нотаток, епістолярію патріарха української літератури, їхнього поліаспектного аналізу. М. І. Степаненко виформовує образ Гончара як справжнього патріота на тлі українсько-білоруських культурно-політичних зв'язків, як великого знавця історії української лексикографії, об'єктивного поціновувача словникової продукції, як художника слова, чиє творче життя «збігло у вічній протистоянні». Автор пильно стежить за листуванням Олеся Гончара з партійним керівником, самобутнім письменником, зрештою, «близькою людиною, якій можна довірити щось потайне», Федором Трохимовичем Моргуном, за родинним архівом відновлює епістолярні діалоги Олеся Терентійовича з понадпівстолітнім другом Василем Бережним, уперше публікує листи читачів – відгуки на вихід у світ роману «Тронка». Професорові-лінгвісту імponує гончарівська любов до мови, його філологічні експерименти в царині незвичних слів, тож заглиблення в «поетичні коштовності» стилю письменника – крилаті, перифрастичні вислови – не оминули окремих розвідок цієї частини книги. Отримавши від прочитання діарію «велику втіху, добру поживу для небайдужої до всього довкружжя людини», Микола Іванович створив неперевершену мозаїку подій, фактів, особистостей, «часто й круто замішаних на гострому слові» їхніх номінацій.

Книга «Думки вголос і про себе» – високої мистецької проби. Маючи просту форму не одного року «полудневих нотаток», вона водночас закумулювала надзвичайно потужний зміст, оспівала високий духовний потенціал людини, що не може бути зреалізований повною мірою без любові до мови й Батьківщини. Зримо усвідомлюємо, переконаємося, що ця праця приречена на успіх і належне поцінування в широких колах спраглих до палкого й водночас зворушливо трепетного рідного слова читачів.

Сердечно вітаємо Миколу Івановича з ювілеєм. Хай народжуються роки за роками схожі рядки, сторінки – філологічні, краєзнавчі та інші студії, публіцистичні і, сподіваємося, художні полотна. Хай мистецький Ваш «рушник» рясніє різнобарв'ям коштовного орнаменту та стелеться рівною, прямою життєвою дорогою. Низький уклін Вам від колег, учнів, однодумців за невтомну працю, віддане вивчення українського слова задля національного розвитку.